

AZERBAJCAN'IN MİLLİ ORDUYA

İHTİYACI VAR MI ?

Sovyet toplumundaki rahatsızlıklar orduya da sirayet etmiştir. Alma-Ata, Tiflis, Bakü ve ülkenin diğer yerlerindeki olaylar Sovyet ordusuna güveni sarsmıştır. Ordu ile halk arasında derin bir uçurum meydana gelmiştir. Orduya asker gönderen anaların gözü yaşlı ve yüreği kederle doludur. "Oğlum sağ olarak evine dönecek mi?" sorusu bir kurt gibi anaların içini kemirmektedir. Artık resmi yetkililer bile bu konuda teminat veremiyorlar.

Demokrasinin askeri birliklerde genişlemesi, yalnız askerlerin fikirlerinin değişmesi ve düşüncelerinin uyanmasına sebep olmamış, aynı zamanda onların el ve kollarını da açmıştır. Şimdi onlar aralarındaki tartışmaları çoğu zaman yumrukla halletmek istiyorlar.

Azerbaycan askeri komiseri general E. Ebulfez Kasımov görüntüyü şöyle özetliyor: "Son zamanlarda Sovyet askerleri arasındaki dövüşlerin şekil ve mahiyeti değişmiştir. Şimdi bölgeler arası münakaşalar ve milli zeminde kavgalar meydana geliyor.

Kuzey Kafkasya'daki birliklerin birinde yüzbaşı Fesenko ve Paraporşik (Astsubay) Astaryan'ın hazırladığı ortam sonucu, bir grup aşırı Ermeni milliyetçisi, belli zamanlarda birkaç defa birliğe girmiş, 22 Azeri askerden 9'unu dövmüş ve diğerlerini ise ölümlle tehdit etmiştir. Onlar da canlarını kurtarmak için birliklerinden kaçmışlardır. Alınan önlemler sonucu, suçlularla ilgili adli işleme başlanmıştır."

General Kasımov KOMMUNİST gazetesinin 28 Eylül 1990 tarihli sayısında 400 Azeri askerin firar ettiğine ve 15-20'sinin yakalandığına dikkat çekmiştir.

Albay Abdullah Askerov'a göre, tahminen 300 Azeri Türkü birliklerinden firar etmiştir. Onların çoğu inşaat birliklerinden kaçmıştır. Genelde Azerbaycan ve diğer Türk Müslüman cumhuriyetlerinden gelen askerlerin çoğu inşaat birliklerinde görev yapıyor. Firar edenler arasında dövülenler ve hakikaten rahatsız edilenler de vardır. Azerbaycan askeri komiserliği olayı askeri savcılığa duyurmuştur.

Askeri savcı Aleksandr Katusev 1990 yılının son 6 ayında Sovyetler Birliği silahlı kuvvetlerinde suç oranının %40 arttığını bildirmiştir.

Askeri başsavcının verdiği bilgiye göre ise, aynı dönemde komutanlar 377 suçu kamufle etmişlerdir.

Sovyet ordusu bir bulgur kazanı gibi kaynıyor. Bunun sonucu olarak Azerbaycan'a yollanan asker cesetleri sayısında da büyük bir artış olmuştur. Azerinform'un muhabiri E. Hüseyinov KOMMUNİST gazetesinin 31 Ağustos 1990 tarihli sayısında

"İnsanlara Hakikati Söylemek Gerek" başlığı altında yayınlanan yazısında Bakü Havaalanı müdürü S. İlyasov'un şu beyanatını aktarmıştır; "Ocak 1990'dan beri (Ağustos'a kadar) Bakü'ye uçakla 680 tabut getirildi. Aralarında yaşlılar ve çocuklar da var. Ancak bazı bilgilere göre, onların 620'si asker cesedidir."

Azerbaycan askeri yetkilileri mevcut gerginliği daha çok artırmamak için olsa gerek, ölen Azeri asker sayısının söylenenler kadar yüksek, olmadığını iddia ediyorlar. Azerbaycan askeri komiseri General Kasımov, KOMMUNİST gazetesinin 28 Eylül 1990 tarihli sayısında şunları vurguluyor: "1990 yılı Ocak-Eylül ayları arasında 107 Azeri asker ölmüştür. Onların 35'i görevini yaparken, 14'ü talihsiz hadise sonucu, 18'i suda boğularak ve bir o kadarı da hastanede vefat etmiştir. Ölenlerin 53'ü inşaat birliklerindedir. 1989'da ise 134 Azeri Hakkın rahmetine kavuşmuştur."

General Kasımov bir ay evvel, yani Ağustos ayında 90 evladımızın öldüğünü bildirmişti. Demek ki, bir ay zarfında 17 Azeri asker öldürülmüştür veya ölmüştür.

Rakamlardan anlaşıldığı üzere, son zamanlarda ve özellikle Sovyet halkları arasında ilişkilerin bozulduğu bir dönemde askerlerimizin ölüm oranında bir artış olmuştur. İşin en korkunç tarafı ise çiçeği burnunda gençlerin asıl ölüm sebeplerinin ailelerine bildirilmemesidir. Askeri yetkililer asker ailelerinin şikayetlerine cevap verirken "siz söylenenlere bakmayın, orduda her şey kontrol altındadır. Burada disiplin vardır. Suç işlenmesine asla zemin hazırlanmaz. Ölenler ya karın ağrısından ya başka hastalıklarda tedbirsizlik yüzünden ölmüş veya suda boğulmuştur" diyorlar.

Doğrudur. Bazıları belirtilen sebeplerden vefat etmiştir. Ancak kafası ezilerek öldürülen bir asker için "karın ağrısından ölmüştür" diye rapor vermek vicdansızlıktır. Eğer durum hakikatten askeri yetkililerin söylediği gibi olsaydı, çocuklarının geleceği konusunda büyük endişe içinde olan asker analarının 1. Umumittifak Kurultayını yapmalarına gerek kalır mıydı? Ülkenin dört bir yanındaki gözü yaşlı, yüreği yaralı analar Moskova'ya akın eder, Sovyetler Birliği Savunma Bakanı ile görüşür ve sokaklarda gösteri yaparlarmıydı?

Bazı aileler, oğlunun ölüm sebebini öğrenmek bir yana, onun cesedini alabildiği için seviniyor. Azeri asker analarından Semaye Abidova AZERBAYCAN GENÇLERİ gazetesine gönderdiği mektupta acılarını şu sözlerle ifade ediyor: "Oğlum Natik'i Mayıs ayında askere gönderdik. O askerliğini Doğu Almanya'nın Postdam şehrinde yapıyordu. Bize 4-5 mektup göndermişti. Ancak hiçbir mektubunda sağlığının bozulduğundan bahsetmiyordu. Eylül ayında Almanya'dan bize bir telgraf gönderdiler. Telgrafta yalnız şu sözler yazılı idi. "Vaş sın N. Abidov pogib." (Oğlunuz N. Abidov öldü) Ölümün asıl sebebi bildirilmemiştir. Daha sonra Surahani Rayon askerlik şubesine onun hastalıktan öldüğü duyurulmuştur. ölüm raporunda Natik'in beyin zedelenmesinden gittiği ifadesi yer alıyor."

Nubar Ekberova adlı diğer bir asker anası ise feci dramı şöyle özetliyor: "Oğlum İtibar askerliğini Kamçatka vilayetinde yapıyordu. Terhisine 9 ay kalmıştı. 4 Eylül

1990'da bize ölüm haberini verdiler. Bin bir zorlukla cenazeyi ŞUŞA'ya getirebildik. Ölüm raporunda İtibar'ın suda boğulduğu açıklanıyordu. Halbuki, mektuplarımızda sudan uzak durmasını tavsiye ediyorduk. O da tavrının zaten böyle olacağını, çünkü Kamçatka'da yılın bütün mevsimlerinde suların buzla kaplı olduğunu yazıyordu.”

Sovyetler Birliği'nde "Kaynayan Noktaların" sayısı gün geçtikçe artıyor. Bu hal ise, orduya nefretin artmasını körüklüyor. Yerli ahali Sovyet ordusunu "İşgal Kuvvetleri" olarak görüyor. Mesela, Baltik cumhuriyetleri kendi arazilerinde toplanmış askerlerin işgal kuvvetleri olduğunu duyuruyor ve derhal topraklarını terk etmelerini talep ediyorlar.

Onlara beslenen nefret, bazen ordu mensuplarına hücum şeklinde kendini gösteriyor. 2 Kasım 1990'da yalnız Özbekistan'ın Namangan ilindeki olaylarda 9 Sovyet askeri ölmüş ve 29'u yaralanmıştır.

Düşük rütbeli subayların 5 Aralık 1990'da yapılan toplantısında sivil vatandaşların hatası yüzünden 69 subay ve 32 astsubayın (Proporşik) öldüğü açıklanmıştır. Artık durum 0 noktaya gelmiştir ki, Savunma bakanlığı kendisi ve askeri birlikleri hücumu uğrayan ordu mensuplarına kendilerini korumak için silah kullanma yetkisi vermiştir. Hatta Savunma bakanlığı 29 Aralık 1990 günü belli bölgelerde görev yapan asker ve subayların özel silah taşımalarına izin verileceğini beyan etmiştir. Bakanlığın basın şubesi, son zamanlarda asker ve asker ailelerine karşı hücumların arttığını açıklamak zorunda kalmıştır.

Silahlı Kuvvetler Baş Karargah İdari İşler başkanı General I. V. Matveyev, hükümet yetkililerinin beyanını doğrular mahiyette şu hususlara değinmiştir: "Kafkasya'da milletlerarası çarpışmalar devam ediyor ve durmak bilmiyor. Aşırı grupların silahlı hücumlarıyla ölen ve yaralananlar olmuştur. 1990'da yalnız Ermenistan'da askeri birliklere, silah ambarlarına ve diğer askeri kuruluşlara 120'den fazla baskın vuku bulmuştur. Böyle bir ortamda görev yapmak çoğu zaman tehlike arz ediyor."

Ermenistan yetkilileri, buna paralel olarak bazı gruplara karşı toleranslı davranıyor ve merkezin (Moskova'nın) emirlerine kulak asmıyor. Gorbaçov yasadışı silahların toplanması ve illegal grupların lağvedilmesi konusunda emir verdi. Daha sonra bu emrin süresi uzatılmıştır. Ama sonuçta hiç bir değişiklik olmamıştır.

Erivan garnizon komutanı general N. P. Pişsev Ermenistan'daki durumu şu tarzda yorumluyor: "Cumhuriyet liderleri görevlerini yapmıyorlar. Her şeyden önce çalınmış silahların büyük bir kısmının geçmişte olduğu gibi hala mahalli grupların ve suçluların elinde olması bizleri ciddi olarak endişelendirmektedir. Ordu ambarlarına doğrusu yapma ve eski silahlar teslim edildi. Gorbaçov'un emir süresinin geçmesine karşın, Ermenistan emniyet teşkilatları silah toplama konusunda etkin önlemler almamışlardır. Yasadışı silahlı grupların, kendilerini lağvettiklerine dair beyanatlar ise kamuoyunu yanıltmaktan başka bir şey değildir. Erivan garnizonuna bağlı birlikler, yasadışı grupların silahlarını toparlamak için

seferber edilmemiştir. Ermenistan yetkilileri bu konuda Erivan garnizonuna başvuruda bulunmamıştır. Onlar kendi kuvvetlerine güveniyorlar. Hükümet bazı birlikler kuruyor.

Diğer cumhuriyetleri kaydetmiyorum ama, Ermenistan'ın modern silahlarla donatılmış bir orduyu beslemeğe gücü elbette yetmez.

Ermenistan'ın silahlı gruplar kurma çabaları bazı odakları olduğu kadar Azerbaycan'ı da rahatsız etmektedir. Bu endişe her seviyede tartışılmıştır ve tartışılmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyet savcılığı durumu enine boyuna incelemiş ve şu hükme varmıştır; "Gorbaçov'un silahların toplanması konusundaki emri yürürlüğe girdiği andan beri, Ermenistan kendi sınırları içinde toplama işine engel olduğu gibi, Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti'nde de engel olunması yönünde karar almıştır.

Ermenistan parlamentosu 23 Ağustos 1990'da cumhuriyetin bağımsızlık beyannamesini onaylıyor. Beyanname, Azeri Türklerinin gazabına vesile oluyor. Adı geçen parlamento beyannameyi tasdik ettikten sonra, Sovyet ordusuna asker göndermeği durdurmuştur. Bu tutum, fanatik silahlı grupların sayısının artmasına, aynı zamanda askeri birliklerden ve İçişleri Bakanlığına bağlı kuruluşlardan zorla ele geçirdikleri silahların da ellerinde toplanmasına imkan sağlanmıştır."

Ermenistan, milli ordu kurma çabalarını gizli tutmuyor. Ermeni Milli Ordusu komutanı Razmik Vasilyan'ın "Posfaktum'un" muhabiri Vladimir İvanidze ile röportajı bunu açıkça göstermektedir. Kommunist gazetesinin ilavesi SEHER gazetesi, "Kommersant" dergisinin 11 Haziran 1990 tarihli sayısındaki röportajın tercümesini 12 Temmuz 1990 günü yayınlamıştır. Vasilyan, kurulan Ermeni milli ordusu hakkında şunları söylemiştir. "Ordumuz 24 Nisan 1990'da kuruldu. O vakit Erivan'da tamamen lüzumsuz ordu birlikleri vardı. Asıl gayemiz sınırlarımızı korumaktır. Ordu 140 bin askerden ibarettir. Aslında bütün Ermeniler ordunun birer ferdi sayılır."

Azerbaycan Liderleri mevcut kanunlara göre, Ermenistan'ın mili bir orduya sahip olamayacağını, olduğu takdirde, Azerbaycan'ın da Moskova'nın bilgisi dahilinde ve Sovyet kanunlarına uygun olarak kurulmuş bir orduya sahip olması gerektiği fikrini savunmaktadırlar. Onlar böyle bir durumda iki cumhuriyet arasında asken bir denge kurulmasını istiyorlar.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov KOMMUNIST gazetesinin 29 Ağustos 1990 tarihli sayısında yayınlanan röportajında bu konu üzerinde önemle durmuş, ülkenin tutumunu şu ifadelerle belirlemiştir. "Ermeni Milli Ordusu komutanı televizyonda defalarca ordunun 140-160 bin kişiden ibaret olduğunu, ancak hepsinin silahlı olmadığını bildirmiştir. Yeri gelmişken söyleyeyim ki bizim de bu tip kuvvetlere ihtiyacımız var. Bu olmadan herhangi bir ülkede demokrasiden bahsedemeyeceğinden eminim. Ordu kurmak şimdiye kadar Anayasaya aykırı idi. Ermenistan bu orduya kanuni statü verirse, bizi de bunlara uygun kanuni önlemler

almağa mecbur edecektir. Bu konudaki tavrımız, ittifak hükümetine sunduğumuz teklifte açıkça belirginleşmiştir.

Ermenistan'la aramızda askeri denge kurulmasını talep ediyoruz. Ya Ermenistan'ın ordusu olmamalı veya biz buna karşılık Moskova'nın yardımı ile kendi ordumuzu kurmalıyız. Şimdi biz Cumhuriyet İçişleri Bakanlığına bağlı ve cumhuriyet sınırlarında vuku bulacak olaylara anında müdahale edebilecek özel halk Milisi (Polisi) grupları kurmaya çalışıyoruz. Son olaylara bu yeni kuvvetlerimiz müdahale etmişlerdir. Aslında Azerbaycan'ın sınırlarını ihlale yönelen çabaları, Sovyetler Birliği ordusunun yardımı ile durdurmayı amaçlıyoruz.”

Azerbaycan, İttifak anlaşması uyarınca emniyetimizin sağlanması ve çıkarlarımızın korunması hakkını Moskova'ya vermiştir. İttifak hükümeti bu yükümlülüğü yerine getirmek mecburiyetindedir. Muttalibov daha sonra, şuanda Azerbaycan'da milli ordu kurulması ile ilgili tekliflerin objektif zaruretten kaynaklanmadığını, orduyu beslemek için gerekli para düşünüldüğünde, bu teklifin sadece ve sadece hakikate uygun olmayacağını sözlerine eklemiştir.

Ancak şuanda Sovyet ordusundaki yüksek rütbeli Azeri subaylar milli ordu kurulması konusunda Muttalibov'la aynı fikri paylaşmıyorlar. Albay Abdullah Eskerov, KOMMUNİST gazetesindeki röportajında, milli ordu kurulmasının önemi üzerinde durmuş ve görüşlerini şöyle özetlemiştir: “Milli ordu kurulması zaruridir. Çünkü egemenlik ve bağımsızlık yalnız milli ordu ile korunabilir. Ben profesyonel bir asker olarak buna taraftarım. Gelin, milli orduyu miting meydanlarında, gazete sayfalarında ve sözlerle değil, gerçekten kuralım.

Azerbaycan Yüksek Sovyet'inin başkanı bayan E.M.Gafarova da şunları beyan ediyor: "Sovyet ordusunda 64 bin Azeri asker var. Onlar anayurtlarını, milletin şeref ve haysiyetini korumaya muktedirdir ve bu göreve her zaman hazırdır.”

Azerbaycan başbakanı Hasan Hasanov da Ermenilerin Azeri köylerine hücumları ile ilgili olarak, gittiği sınır bölgesinde vatandaşlarla sohbetlerinde, her ne pahasına olursa olsun, hükümetin cumhuriyet sınırlarını korumaya kararlı olduğunu açıkça söylemiştir. Hasanov Gubadlı Rayon vatandaşlarıyla dertleşirken sözlerini şu tarzda sürdürüyor: “Bütün Azerbaycan, sınır boyu rayonlardaki olayları büyük bir heyecanla izliyor. Biz, Gorbaçov'un silahların toplanması ve illegal silahlı grupların lağvedilmesi hususundaki emrine uyulmamasının, ilan edilmemiş savaşa sebep olduğuna şahit oluyoruz. Onun için vatan sınırlarını korumak, vatandaşların can ve mal güvenliğini temin etmek hepimizin borcudur.”

Burada ciddi bir problem ortaya çıkıyor. Şuanda Sovyet ordusundaki 64 bin Azeri Türk'ünün büyük bir bölümü ordunun inşaat birliklerinde görev yapıyor. Başka bir tarzda ifade edersek, onlar modern silahlar ve dövüş tekniğinin sırlarını öğrenmek yerine orduya ucuz amelelik yapıyorlar. Bu özellik, diğer Türk – Müslüman cumhuriyetlerin askerlerini de kapsıyor. Aslında diğer cumhuriyetlerin olduğu kadar Azerbaycan'ın da bu tip ucuz işçilere ihtiyacı vardır. Bu konuda şikayetler de az değildir. Mesela askerlik görevini Lnyepaya şehrinde yapan R. Hüseyinov, N. Gedimov, S. Emirov ve başkaları KOMMUNİST gazetesine bir mektup

göndermişler. Onlar askerliklerini cumhuriyet sınırları dışında yapmalarından değil de, ucuz işçi olarak çalıştırılmalarından şikayet ediyorlar: “Biz askerliğimizi Lnyepaya şehrinde yapıyoruz. Ancak görevimiz subaylar için ev inşa etmektir. Nerede askerlik yaptığımız bizi rahatsız etmiyor. Eğer biz modern askeri teknolojiyi öğrenmiş olsaydık, bu mektubu yazmağa mecbur olmazdık. Yalnız ve yalnız başka bir bölgede ev yapıyoruz. Azerbaycan’da ise yüz binlerce insan evsiz barksızdır. Acaba biz kendi cumhuriyetimizde kalıp, Ermenistan’dan zorla kovulmuş bacı ve kardeşlerimize ev inşa edemez miydik?”

Azerbaycan Bakanlar Kurulu, 2 Ekim 1990 günü, sonbahar celbinde Sovyet ordusuna alınacak askerlerden %50’sinin görevini cumhuriyet sınırları içinde yapmasını kararlaştırmıştır. Sonbahar celbinde Azerbaycan’dan Sovyet ordusuna 30 bin asker alınmıştır. Ancak Albay Eleskerov, Moskova’nın Azerbaycan Bakanlar kurulu kararını olumlu karşılamadığını beyan etmiştir. Halbuki, karar Moskova’nın onayına uygun olarak alınmıştı.

Subay kadrosuna gelince, bu sahada da bazı önemli noksanlar mevcuttur. Özellikle son iki yılda askeri okullarda okuyan Azeri gençlerin sayısı önemli ölçüde azalmıştır. Artık parti liderleri ve diğer önemli görevlerdeki insanlar çocuklarını askeri okullara göndermiyor. Bu da otomatik olarak ordudaki Azerbaycan subay kadrosunun azalmasına sebep olmaktadır. General Kasımov bir subay olarak, milli subay kadrosu yetiştirilmesine büyük önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Sovyetler Birliği savunma bakanlığı her yıl Azerbaycan için 5000 subay kontenjanı ayırıyor. Halbuki, askeri komiserlik yılda ortalama 1000 – 1200 mezun gönderebiliyor. Askeri komiserlik siyasi şube müdür yardımcısı Albay Sehvettin Hasanov bu konuyu şöyle değerlendiriyor: “Azerbaycan için her yıl 5 bin subay kontenjanı ayrılmasına rağmen askeri komiserlikler yılda ortalama 1000 – 1200 mezun gönderebiliyorlar. Bunların da bir kısmı askerliğin zorluklarına dayanamayıp geri dönüyor. Şu anda ordu ve askeri okullarda 6 bine yakın Azeri subay vardır. Elbette bu da oldukça azdır.”

Doğrudur. Profesyonel asker yetiştirmek için Azerbaycan’a ayrılan kontenjan doldurulmalıdır. Şüphesiz ki, Azeri askerlerin durumu dikkate alınır, kemiyetten çok keyfiyete önem verilmesi gerektiğini kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Söylentilere rağmen, Moskova’nın müttefik cumhuriyetlere ordu kurma izni vereceği hayli şüphelidir. Unutmamak lazım ki, Sovyetler Birliği anayasası hala geçerliliğini koruyor. Askerlik hizmetine ilişkin kanun henüz değişmemiştir. Sovyetler Birliği silahlo kuvvetleri mevcut olduğu müddetçe her müttefik cumhuriyetten çağrılan askerler belirlenen yere gitmek mecburiyetindedir. Çünkü, şuanda Rusya Federasyonu, Ukrayna ve diğer cumhuriyetlerin ayrı orduları yoktur. Azerbaycan’da milli ordu kurulması meselesi incelenirken özellikle Azerbaycan milli ordusunun kurulduğu 1918 – 1920 dönemi dikkatle gözden geçirilmelidir. Bu dönemin iyi incelenmesi, milli ordu kurmaya ve onu beslemeye muktedir olup olmadığını açıkça ortaya koyacaktır. Çünkü bu devrede şimdiki ile karşılaştırılmayacak kadar zor durumda olmasına ve başka odakların tehditlerine

maruz kalmasına rağmen, kendi ordusunu kurmuştur. Zengin ve fakiri ile her Azeri Türkü karın kaderince milli ordu kurulmasına yardımcı esirgememiştir. Ordu piyade bölüğüne girenler kendi silah ve elbisesini, süvari birliğine katılanlar ise at, silah ve elbisesini beraberinde getirmiştir. Kısacası her Azeri Türkü, vatan savunmasında üzerine düşen görevi şerefle yerine getirmiştir. Dost ve kardeş Türkiye de gençlere savaş ilminin öğretilmesinde elinden gelen çabayı göstermiştir.

Sovyet döneminde rayından saptırılarak incelenen 1918 – 1920 yıllarının objektif olarak değerlendirilmesi, Azerbaycan'ın geleceği açısından da büyük önem taşımaktadır.

Aydınlar son günlerde o dönemin bilinmeyen yönlerini halka aktarmak sahasında takdire layık işler yapmışlardır.

Derin araştırmalar yapanlardan biri de Şarkiyat Enstitüsü elemanlarından Nesip Nesipzade'dir. Azerbaycan Cumhuriyetinin kuruluşu ve çalışmaları ile ilgili bölümleri aydınlatan değerli yazıları yayınlanmıştır. Nesipzade Azerbaycan'da milli ordu teşkili hakkında da yazdı. Söz konusu yazı EDEBİYYAT VE İNCESENET adlı haftalık gazetenin 15.12.1990 tarihli sayısında yayınlandı. Makale, milli ordu kurma çabalarında bazı bilinmeyen yönleri aydınlattığı için tarihsel öneme sahiptir.

Milli ordu konusunda Türk basınında bir hayli yazı neşredildi. Nesipzade'nin yazısıyla bunlar bir noktada birbirini tamamlar mahiyettedir. Konumuzla direkt ilgili olduğu ve aynı zamanda şuanda milli ordu kurmanın ne ölçüde gerekli olduğuna ışık tutması bakımından Nesibov'a ait metnin önemli bölümlerini aktarmak isabetli olur. Daha doğrusu Azerbaycan'ın 70 yıldan beri örümcek bağlamış ve sarılık geçirmiş önemli bir sayfasını açmak istiyorum.

Nesipzade şu görüşleri netleştiriyor: “Şubat Devrimi'nden sonra Zakafkasya'nın metropolden (Baş ülkeden) kopması prosesi bu bölgede iç ve milli ihtilafların derinleştiği bir ortamda gerçekleşiyordu.

Komşularına nispeten Azerbaycan'ın durumu daha ağırdır. Demokratik güçlerin elinde "milli askeri birlikler" yok denecek kadar azdır. BU durum, çarlık devrinde imparatorluğun yüzyıl boyunca Azerbaycan'a karşı tatbik ettiği siyasetle izah olunabilir.

Azerbaycan imparatorluğun şark ülkeleri ile hududunda yer alıyordu ve Doğu ülkeleri ile arasında manevi, kültürel bağlar vardı. Burada merkezden uzaklaşma meyilleri güçlü olduğu için, Çar imparatorluğu Azerbaycan'a güvenmiyordu. İmparatorluk bu bölgedeki Hıristiyanlardan farklı olarak, Müslümanları askere almıyordu. Daima sadakatinden şüphe edilen bu halka silah vermek istemiyordu. Bu sebeple imparatorluk, hanlıklar devrinden kalma askeri yeteneğini bile kaybetmiş bir milletin düzenli ordu kurabilme ihtimalini zayıflatıyordu. Dolayısıyla, Azerbaycan komşu Ermeni ve Ghürçülere nispeten kendi içinden yeterli kadar asker ve özellikle subay kadrosu çıkarma imkanından mahrumdu. Üstelik, Çarlık İran'ı haklı düşünce ile zayıf gördüğünden bu ülke hududunda güçlü garnizonlar

bulundurmaya ihtiyaç duymuyordu. İmparatorluğun dağılmasından sonra, Azerbaycan topraklarında önemli miktarda cephane bile mevcut değildi.

1917 Mayıs ayında toplanan Kafkasya Müslümanları Kurultayı başka kararlarla birlikte, Kafkasya'da Müslüman halkların askeri potansiyelini tespit maksadıyla bir nüfus sayımı yapılmasını gerekli görmüştür. Ayrıca Müslüman alayla teşkili bakımından özel büro kurulması kararlaştırılmıştır. Türk demokratik Federalistler partisinin (Müsavat) 1917 yılının Ekim ayındaki I. Kurultayında alınan kararlardan biri milli orduya yönelikti. Zakafkasya komiserliği Kasımda milli askeri korpus (esas, ana, külliyat) oluşturulması kararını verdi. Gürcü, Ermeni ve Rus korpus heyetleri çok kısa bir zamanda toplandı ve onların silahla donatımı hızlandı. Yıl sonuna doğru artık Ermeni korpusunun terkiyinden 3 piyade alayı, süvari ve sahra birlikleri vardı.

Bizim liderler, Azerbaycan'ın Türk yurdu olarak varlığını devam ettirmesi yollarını arıyordu. Bu kritik dönemde yardım umulacak tek ülke vardı. O da Türkiye idi. Azerbaycan'ın ayrı – ayrı bölge temsilcileri ve Zakafkasya Seyminin Müslüman Fraksiyonu üyeleri, ısrarla şark cephesi komutanı Vehip Paşa'dan yardım istiyorlardı. Vehip Paşa birkaç defa Zakafkasya ordularına komutanlık yapan general Odişelidze ve General Prjevalski'ye Müslüman ahaliyi hedef alan oyunları dikkatle izlemelerini söylemişti.

Enver Paşa mayısta Tebriz civarında olan kardeşi Nuri Paşa'ya Gence'ye hareket etmesi emrini verdi. Ay sonuna doğru Gence'ye gelen Nuri Paşa Azerbaycan ordusuna gönüllü asker toplamanın ümit verici olmadığına tanık oldu...

Azerbaycan Başbakanı Feteli Han Hoylu Türkiye hükümetinden hiç olmazsa bir alay ihtiyacı kadar askeri yardım yapması ricasında bulundu. Yardım talebi Osmanlı Devleti ile Azerbaycan arasında imzalanan dostluk antlaşmasında değerini bulmuştur. Anlaşmanın 4. Bendine göre, Osmanlı hükümeti gerek duyulduğu zaman Azerbaycan'da nizam intizamı korumak ve ülkenin emniyetini temin etmek için Azerbaycan'a askeri yardım yapacaktır.

Nuri Paşa ve silahtaşları Azeri vatandaşları kabul ediyor ve ordu kurulması işini sürdürmek istiyorlardı. Kafkasya İslam Ordusu siyasi şube başkanı Naip Cevad şöyle diyordu: "Türk hükümeti kardeş Azerbaycan'da ordu kurulması için hiçbir şeyi esirgemez. Azerbaycan'daki Türk ordusunun bütün memurları Azerbaycan devletinin hizmetinde olduğu varsayılacak ve ihtiyaç duyulduğu müddetçe yerlerinde kalacaklardır.

Milletin emniyeti ve vatanın toprak bütünlüğü milli orduyu zorunlulaştırıyordu. Bu girişim aynı zamanda büyük sermaye de gerektiriyordu.

1919 yılı devlet bütçesinde milli ordu için 399,4 milyon ruble ayrılmıştı. Bu meblağ devlet bütçesinin yüzde 24'üne eşitti. General Mehmandarov bakanlar kuruluna yolladığı raporda dikkati, imparatorluktan miras kalan silah ambarları, kışlalar, askeri ve stratejik önemi haiz yollara tevcih ediyor. Azerbaycan'ın komşularına

kıyasla bu kadar az parayla yeterli kadar askeri güce malik ordu kurmasının mümkün olmayacağını bildiyordu. General Mehmandarov karşılaştırmada Gürcistan'ı örnek göstermiştir. Gürcistan devlet bütçesinin %60'ını askeri sahaya ayırmıştı.

Askeri (Savunma) Bakanlığı sınırlı imkanlara rağmen büyük bir azimle milli ordu birliklerini kurmaya başladı. 1919 yılında 25 bin kişilik muazzam bir güç hedeflenmişti.

Büyük şehir ve kasabalardaki gösteri ve yürüyüşlerde vatandaşlar vatanın bağımsızlığını korumak azminde olduklarını haykırıyor ve hükümeti ileriye dönük emin adımlar atmaya çağırıyorlardı. Miting ve yürüyüşler vatanperverlik ruhu taşıyor, milli birlik prosesinin süratlendiğini gösteriyordu. Gusar, Guba, Haçmaz ve Deveçi sakinlerinin 6 Haziranda yaptıkları mitinglerin bildirilerinde şu ifadeler yer alıyor: "Biz kesinlikle eminiz ki, hükümet savaş meydanlarından son üyesini de kaybedene kadar, ona emanet ettiğimiz kadın ve kızlarımızı kara (namussuz) generallere teslim etmeyecektir. Askeri bakanımız Mehmandarov bizim bölgede iken gözünden yaşlar boşanmış, kadın ve kızlarımız, ana ve bacılarımızın namusunu korumak için canından bile geçmeye hazır olduğunu ifade etmiştir."

1919 yılının sonlarına doğru Azerbaycan ordusu 2 piyade ve bir süvari alayından oluşuyordu. Savunma bakanlığı da 1920'de asker sayısını 40 bine yükseltmeyi planlıyordu.

Azerbaycan askeri yetkilileri orduyu vatanperverlik ruhuyla yetiştirmenin onların savaş kabiliyetini yükselteceğine inanıyordu. Mehmandarov'un 2 Nisan 1919'da Azerbaycan bakanlar kuruluna yazdığı bir mektup oldukça önemli ve ilginçtir. "Yüz yıllık Rus hükümraniğinden kurtulmuş Türk halkına her zaman başkalarına bağımlı olmadığımız aksine kendi irademizi Asya ve Avrupa'ya dikte ettirdiğimizi hatırlatmak gerekir.